

Het documentaire filmmaken kan daarom beter beschreven worden als een site waarin identiteit wordt geconstrueerd, in tegenstelling tot gerepresenteerd. Hoewel het representatiesysteem essentieel een systeem van open betekenissen is, wordt de interpretatiewijdte door contextuele storingen teruggebracht tot stereotiepen. De representatiecodes zijn over het algemeen duistere constructies die een bepaalde dominante ideologisch-culturele hegemonie in stand houden.

PRETENTIE NUMMER 4

'And there is, most popularly of all, the simple assumption that although Emawayish and her poems are, of course, inevitably seen through an author-darkened glass, the darkening can be minimized by authorial self-inspection for "bias" or "subjectivity," and she and they can then be seen face to face.' (Geertz 1988: 145)

De laatste pretentie gaat over de zelf-referentie, zelf-reflectie of zelf-kritiek in de documentaire. Tekstuele representatiesystemen bevatten de methodologie en de middelen om een kritische lezing te stimuleren. Zelfreflexieve methodes, een bibliografische lijst, voetnoten, enzovoort zijn ontwikkeld om de lezer een idee te geven van het gehanteerde referentiekader, zodat zij/hij in staat is het werk te beoordelen. De verantwoordelijkheid van de schrijver kan door deze verschillende strategieën worden vastgelegd.

In visuele representatiesystemen ontbreken deze kritische tools. Een gefilmde subject heeft geen forum van waarop hij het standpunt van de regisseur in vraag kan stellen. De kijker is niet ingewijd in de productiemechanismen. Er is geen plaats binnen het visuele systeem van representatie om de productiemethodologie te bevragen. Het belang van deze zaak wordt duidelijk wanneer men zich de consequenties van de productiemethoden, de selectiecriteria, de framing en de impact die de filmploeg heeft op het 'rauwe' materiaal probeert in te beelden. Deze aspecten zijn essentieel inherent aan het maken van een film. Echter, zelf-reflectie in documentaire komt meestal neer op de simplistische en ongeëngageerde manier waarop de regisseur en/of zijn cinematografische accessoires in beeld worden gebracht.

Tekstualisering onder vuur: cultuur versus tekst

Het werk van Geertz heeft echter niet alleen hermeneutische begrippen aangeboden om het positivistische discours van symboolsystemen in vraag te stellen. Het is ook een inspiratiebron voor de relatief recente opkomst van de gelijkstelling van een cultuur met een tekst. Met zijn werk legt hij de hoeksteen voor wat men de interpretatieve antropologie noemt, waarbij men aanneemt dat een tekst de echte cultuur kan substitueren: een cultuur is een tekst (Geertz 1979; 1988).¹

Deze tekstuele aanpak herleidt culturen tot discursieve praktijken, tot tekstuele voorstellingen of linguïstische statements. Het systematische gebruik van het woord 'tekst', niet alleen voor cultuur, maar ook voor de praktijk van film, performance en zelfs lichaamstaal, zoals die wordt voorgehouden in de culturele studies van onder andere Roland Barthes, creëert een omgeving van stabiele en veilige kennis: het amorfe en onduidelijke, de chaotische en overweldigende ervaringen van het reële zijn verwezen naar een bepaalde veroverde, maar onuitgedaagde culturele gelaagdheid die gelijkgesteld wordt met tekstuele discoursen.

Problematisch aan deze tekstualisering is dat verschillende gemeen-

schappen en groepen het gevaar lopen verkeerd vertaald of gerecuperd te worden door meer 'dominante' talen (Asad 1986: 158). Bovendien heeft Fabian terecht gewezen op het feit dat belangrijke aspecten van een cultuur door niemand, zelfs niet door een *native* simpelweg kunnen worden opgeroepen en uitgedrukt in discursieve statements (Fabian 1990: 6-7).

Asad vraagt zich af waarom die aanpak zo aantrekkelijk blijft voor zoveel academici, ondanks het feit dat de ontoereikendheid ervan duidelijk is aangetoond. Volgens Asad is een bepaalde stijl dominant geworden in antropologische geschriften. Deze stijl is 'makkelijk te onderwijzen, te leren, en te reproduceren (in examenvragen, kritische essays, en proefschriften)... Deze stijl leidt tot zichtbare resultaten die makkelijk kunnen worden gequoteerd. Het is dus de stijl bij uitstek voor een zichzelf respecterende universitaire discipline die aanspraak maakt op de normativiteit van wetenschappelijke objectiviteit. Is de populariteit van deze stijl dan geen reflectie van het soort pedagogische instituten waarin wij werken?'²

Een etnografie van productie

Om de uitdaging die Geertz voorstelt aan te gaan, en tegelijkertijd de gelijkstelling van een cultuur met een tekst te bekritisieren, stel ik voor om een etnografische ontdekkingstocht te maken doorheen het productieproces van de documentaire. Deze analyse legt een aantal mechanismen bloot die belangrijke codes verhullen en deconstrueert de 'onuitwisbare ideologie' van de esthetiek van deze (documentaire) films (Barthes 1973: 142). Deze mechanismen zijn gelokaliseerd in de tussenruimte tussen de realiteit zoals deze wordt ervaren en de encenering van de 'gerepresenteerde' realiteit. Dit perspectief gaat dieper in op de vele beslissingen die genomen worden tussen deze twee momenten van het (documentaire) filmmaken in. In tegenstelling tot Geertz' onderzoek is het in mijn onderzoek naar de documentaire filmproductie bijgevolg niet voldoende om het eindresultaat te analyseren (de film of de documentaire zelf), zoals men gewoonlijk doet in culturele en filmstudies, omdat dit eindproduct mij bijvoorbeeld niets zou vertellen over de scripting van de producer, zoals ik die zelf heb ervaren toen ik voor Canvas werkte. Het is precies in het productieproces dat zich een enorm potentieel veld van kritiek situeert.

Ik definieer het productieproces als interacties tussen de voornaamste spelers tijdens documentaire productie: als de gemedieerde en variabele relatie tussen de 'auteur' en de 'ander' waarin de 'kijker' reeds wordt voorondersteld. Deze relatie creëert een complex interactiekader gedurende het maken, het ontvangen en het consumeren. Het omhelst vele stadia van overleg over de creatie en waardering van visuele presentatie. Mijn doctoraat onderzocht het productieproces als een site voor kritiek (van. Dienderen 2004). Tijdens mijn veldonderzoek heb ik geluisterd, geargumenteed, gediscussieerd, overlegd met en gekeken naar de manier waarop de 'auteur', de 'ander' en de 'kijker' met mekaar omgaan in de context van een 'kijktechnologie', die het resultaat is van bepaalde technologische, sociale en ideologische krachten (Winston 1996). De context van deze kijktechnologie is volgens mijn onderzoek determinerend voor het soort interacties die plaatsvinden tijdens het productieproces.

'De kijktechnologieën brengen ons steeds dichterbij een soort Borgesianaanse kaart van de werkelijkheid – één die op alle punten